

А. М. ВАСИЛЕНКО

Андрій Миколайович Василенко, асистент кафедри Одеської національної юридичної академії

КАНАДСЬКА БАГАТОКУЛЬТУРНІСТЬ ТА СТАНОВЛЕННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНОГО ПРАВА

Існують різні моделі, що пов'язані із залагодженням етнічних відмінностей у поліетнічних країнах. Відмінності можуть бути не кодифіковані у міжнародному законодавстві, однак вони впливають на підходи до розуміння та управління етнонаціональними відносинами¹. Комплексний підхід з врахуванням міжнародного і вітчизняного досвіду дозволяє врахувати його на обґрунтуванні основних засад і принципів етнополітичного розвитку, в тому числі і в Україні.

Є різні роботи вітчизняних та закордонних авторів з цієї проблеми. Так, О. Майборода визначив феномен етнонаціональної політики як інструмент захисту та практичної реалізації прав національних меншин, який існує у двох вимірах. По-перше, як і політика взагалі, етнонаціональна політика є процесом розподілу влади, в якому беруть участь мобілізовані етнічні спільноти, захищаючи свої інтереси; по-друге, – це система запланованих кроків і заходів, що їх здійснюють державні органи з метою створення у межах своєї юрисдикції гармонійної моделі міжетнічного співжиття². В. Євтух виокремлює етнополітику як систему захисту прав національних меншин, виділяючи напрямки державного гарантування цих прав та прав суб'єктів-носіїв³. Весь комплекс дій у цій сфері визначається, як координація суспільного життя в країнах з поліетнічним складом населення, де виділяються політичні взаємовідносини основної нації в державі з окремими етнічними групами всередині держави, а також етнічними групами. О. Картунов і П. Муцький, вводячи в науковий обіг термін «етнополітичні права», запропонували їх визначення як етнополітичних прав⁴.

Метою статті є висвітлення можливих шляхів розвитку міжетнічних взаємин в рамках правової науки, а також впливу політики багатокультурності на прикладі Канади на формування етнополітичного права в Україні.

Раніше правові аспекти багатокультурності обговорювалися автором у ряді робіт⁵. Для розв'язання проблем національних меншин у відповідності з вимогами ст. 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права ООН (1966 р.) вимагається суто позитивний підхід з боку відповідної держави, оскільки справжньою сутністю захисту прав цього різновиду меншин є створення спеціального режиму захисту, заснованого, переважно, на наданні їм додаткових прав⁶. Раніше автором було обговорено, яким чином реалізується цей механізм захисту теоретично і на практиці⁷.

Прикладом виконання цього зазначеного вище Пакту інших міжнародних договорів і декларацій є канадський Акт «Про багатокультурність»⁸, який став документом, впливши цілу низку політико-правових, соціокультурних і етносоціальних позицій та установок, проголошених декількома надзвичайно важливими законодавчими актами, які були раніше прийняті чи ратифіковані Канадою. Преамбула до Акту «Про багатокультурність» переконливо свідчить, що він охоплює широкий спектр громадянських, політичних, соціальних та мовних прав, які закріплені Конституцією Канади. Крім того, та ж Преамбула посилає нас до 27 Розділу Канадської Хартії прав та свобод⁹, у якому зазначено те, що багатокультурна спадщина канадців є предметом розгляду та аналізу декількох розділів Хартії.

Для захисту прав етнонаціональних меншин всі без винятку права однаковою мірою необхідні і важливі. Етнополітичні права є одною з головних груп основних конституційних прав і свобод людини, громадянина та етнонаціональних спільнот (націй, на-

родів, етнічних та національних меншин), які визначають їхній статус, регулюють взаємовідносини між ними та державою, надають можливість брати участь у суспільно-політичному і, зокрема, в етнонаціональному та етнополітичному житті. Вони поділяють етнополітичні права на дві основні групи: 1) індивідуальні права людини і громадянина; 2) колективні права етнонаціональних спільнот.

О. Картунов і П. Муцький відносять етнополітичні права до підгалузі конституційного і міжнародного права¹⁰. Автор вважає, що вони значною мірою відображають і теорію права, і можуть бути її підгалуззю. Таким чином, в Україні, в тому числі і під впливом канадського досвіду, виникло і розвивається декілька нових галузей і підгалуздей права та законодавств, де є чільне місце законодавству в етнополітичній сфері. Його визначають як окремі, поодинокі, часто суперечливі нормативні акти, покликані послаблювати гостроту численних нагальних етнополітичних питань, тобто питань, що виникають в етнополітичній галузі. Концептуальне мислення у галузі етнополітики та міжнародних відносин досягло належного рівня з точки зору міжнародних критеріїв і стандартів. Розвиток і досягнення політико-правової думки втілились у сукупності національних правових актів, що визначають статус, етнополітичні права і обов'язки людини та етнонаціональних спільнот, умови їх розвитку і самореалізації, а також регулюють (безпосередньо чи опосередковано) взаємовідносини між ними та державою¹¹. Однак процес формування етнополітичного права ще далекий від завершення. Причин цьому багато і вони потребують окремого розгляду. До них можна віднести упереджене ставлення до національного питання та його вирішення, яке має давні історичні корені та відповідну інерцію. Упереджене ставлення та інерція гальмують розробку й вдосконалення етнополітичного законодавства, яке б остаточно конституціювалося в окрему, самостійну підгалузь права. Через зазначені обставини етнополітичне право як законодавство має в цілому розпорошений характер. Його норми розкидані по різних правових напрямках і підгалузях.

Таким чином, правова наука, зокрема теорія держави і права, конституційне та міжнародне право і ряд інших галузей правознавства безпосередньо взаємодіють з етнонаціональними чинниками, визначаючи їхню правосуб'єктність та державно-правовий статус.

Одним із ключових у розвитку політико-правової думки в контексті комплексу питань, пов'язаних із захистом прав національних меншин, є, власне, питання щодо суб'єктів етнополітичного права. Стоїть питання про визначення суб'єкту даного розділу права. Передусім це є людина, громадянин з конкретної країни. Разом із тим, носіями-суб'єктами етнополітичного права є цілі нації і народи, до котрих останнім часом належать і корінні народи.

Аналіз нових норм сучасного міжнародного права засвідчує про дедалі більше поширення і утвердження тези, що носіями (суб'єктами) є не лише нації або народи (тут же – і корінні народи), а й такі етнічні спільноти, які конститууються як національні меншини. Якщо узагальнити напрацювання західних фахівців щодо сутності прав меншин, то з них випливає, що ця сутність ґрунтується на найголовнішому – гарантуванні особливих прав, делегованих не всьому загалу громадян, а саме – окремим особам та їх групам. Ці права, з одного боку, і обов'язки відповідної держави, з іншого, мають чітко визначену мету – забезпечення реальної фактичної рівності, усунення об'єктивно існуючої нерівності. Тому, очевидно, з урахуванням даних обставин права меншин традиційно подаються як особливі права. Як зазначено Постійною палатою міжнародного правосуддя, спеціальні права меншин фактично віддзеркалюють концепцію реальної, а не формальної рівності, тобто фактичної рівності на відміну від юридичної¹². Спеціальні права у даному контексті мають означати тільки те, що певні категорії прав спеціально призначені для етнічних, релігійних чи мовних груп з метою захисту їхньої культури, віросповідання та вживання мов меншин. Коли б вони не мали таких прав, то відносини з ними не характеризувалися б рівністю або справедливістю.

Безумовно, серцевиною механізму захисту національних меншин є утвердження їхнього конституційно-правового статусу. Звідси випливає і необхідність дослідження проблеми етнополітичного права через дослідження його в зв'язку з багатокультур-

турністю. Це пов'язано з необхідністю створення теоретичної основи і визначення системи прав та свобод національних меншин як одного з елементів конституційного права. П. Надолішній встановив теоретико-методологічні і практичні основи регулятивного впливу державних інституцій на галузі етнічного життя. Правова база регулювання етнічних, етнонаціональних відносин, етнонаціонального розвитку, вважає цей вчений-експерт, повинна формуватися як цілісний комплекс нормативно-правових актів і містити: спеціальні закони; окремі статті в законодавчих актах з інших галузей права; пакет підзаконних нормативних актів. Наголошується на необхідності вирішення питання гарантованого забезпечення в органах місцевого самоврядування представництва етнонаціональних груп, які становлять кількісну меншість, визначення статусу місцевого самоврядування, в органах якого більшість становлять представники тієї чи іншої національної меншини¹³. Канадська держава та її інститути відіграють провідну роль у реалізації перспективи розвитку такої політики через реалізацію політики багатокультурності. Багатокультурність при цьому виступає як особлива ідеологія, політико-правова програма, система спеціальних політико-правових та інших заходів, ініційованих та реалізованих державою стосовно меншин, а також стосовно культури та мови національної більшості (у цьому випадку – двох націй-засновниць). Багатокультурність виступає втіленням ідеї соціальної інтеграції держави, центральним завданням якої є розв'язання проблем, на кшталт розвитку культурних систем, їх застосування у суспільстві, вироблення мотивацій національної державної солідарності у великомасштабних соціумах, досягнення їх стабільності шляхом специфічних засобів та механізмів залучення до цих процесів різних індивідів та груп населення. Серед основних проблем у сфері захисту прав етнонаціональних спільнот є досить складна проблема реального впровадження виправданої у багатьох державах з поліетнічним складом населення політики багатокультурності на національному рівні в інших країнах. Головним орієнтиром такої політики є належний розвиток національних меншин, яким він, наприклад, став у Канаді з її відомою політикою багатокультурності з впровадженням відзначеного вище законодавства.

Стосовно міжнародно-правової регламентації захисту прав національних меншин, як складового елемента сукупного комплексу прав людини, цінними є розробки відомого вченого-правознавця у цій галузі М. Товта¹⁴. Він ґрунтовно дослідив і висвітлив етапи розвитку міжнародно-правового захисту прав національних меншин, права етнічних спільнот, правові засади і організаційні умови захисту прав національних меншин в Україні, проблеми імплементації норм і принципів міжнародно-правових документів у законодавство України.

Етнонаціональні меншини в Україні визнані на найвищому законодавчому рівні – конституційному рівні. Історична практика, міжнародний і вітчизняний досвід показують, що законодавчий захист етнонаціональних меншин можна здійснювати тільки за умови дійсного гарантування загальноприйнятих прав людини при наявності демократичного державного ладу з відповідним розподілом гілок влад, тобто в умовах вільної демократії та головування права. Отже, захист прав національних меншин є складовою захисту прав людини. Ці права, дійсно, є і повинні бути водночас і правами людини. Тільки правова система, яка гарантує як основні права для всіх, так і соціальні права, що адресовані меншинам, здатна по-справжньому створити справедливі умови для всього населення даної конкретної держави. Особливістю етнічних прав, що виділяє їх серед прав людини у загальноприйнятому щодо них розумінні та уявленні, є існування спеціальних прав, що стосуються тільки осіб, які відносять себе до конкретної національної меншини.

Таким чином, етнополітичні права в контексті багатокультурності – це система принципів і норм права, засад, інституцій та заходів, які цілеспрямовано діють з метою забезпечення реалізації чи відновлення прав національних меншин та запобігання їх порушень в поліетнічному суспільстві.

Характерним для міжнародно-правового аспекту захисту прав меншин є взаємозв'язок між актами міжнародного права різного рівня і функціонуванням універсальних і регіональних механізмів захисту меншин.

У реальній політико-правовій дійсності система забезпечення захисту меншин в Україні за міжнародним правом є сукупністю гарантій, принципів та норм, на основі яких здійснюється діяльність відповідних міжнародних організацій у сфері захисту прав національних меншин. Сюди ж відноситься і система взаємовідносин між етнічними спільнотами, між останніми та окремими громадянами України, між ними та спеціальними інституціями, які діють у сфері захисту прав національних меншин. Подальший розвиток законодавства України про національні меншини має відбуватися у відповідності з міжнародно-правовими стандартами у даній галузі і стане важливим чинником вдосконалення власної системи гарантування і захисту прав національних меншин.

Насамкінець хотілося б зазначити, що цікавим і важливим для України має стати канадський досвід щодо політики багатокультурності. Канада належить до числа розвинутих країн з поліетнічним складом населення, котре склалося, головним чином, у результаті спочатку європейської колонізації, а пізніше – імміграції з інших континентів. Населення цієї країни поділяється на три категорії: дві національні державоутворюючі групи – англоканадці та франкоканадці; корінне населення та імміграційні національні меншини. Канадська нація – це етнічно складне утворення. Зрозуміло, що за таких обставин необхідно було віднайти об'єднавчу ідею, яка, перетворившись у політико-правову практику, сприяла би консолідації канадського суспільного організму, формуванню єдиної канадської політичної нації. Один із шляхів такої консолідації багато дослідників вбачають у закріпленні національної самобутності способом протиставлення канадської «етнокультурної мозаїки» американському «тиглеві». Політики вважають, що Канада слугує для всього людства чудовим прикладом справедливого та толерантного ставлення до етнічних відмінностей, ця країна більшою мірою ніж США прагне до сприйняття Європи, вона більш прогресивна, більш толерантна, більш соціально спрямована країна.

Таким чином, на правовій основі багатокультурності має формуватися не лише національна політика та характер, перспективи відносин між державою та національною більшістю, з одного боку, та етнічними, культурними, мовними, релігійними меншинами, з іншого, а й само етнополітичне право зі своїми національними особливостями. Квінтесенція такої ідеології постає в тому, що держава дотримується певної стратегії стосовно меншин, яка передбачає залучення різних груп до процесу управління та самоуправління на різних рівнях ієрархії держави. При цьому держава ретельно повинна дотримуватися політики терпимості та неупередженості щодо різних груп населення, втілюючи здобутки етнополітичного права. Захист прав національних меншин на належному рівні згідно з нормами та нормативно-правових актів у даній сфері. Таким прикладом міжнародних правових стандартів є законодавство про канадську багатокультурність, яке сприяє становленню етнополітичного права на рівні національних законодавств.

¹ *Абашидзе А. Х.* Защита прав меньшинств по международному и внутригосударственному праву. – М.: Права человека, 1996. – С. 9; *Тузмухамедов Р. А.* Национальные меньшинства под защитой международного права // Государство и право. – М., 1996. – С. 109-118.

² *Майборода О.* Етнонаціональна політика і перспективи етносоціального розвитку в Україні // Сучасність. – 1995. – № 12. – С. 72-70.

³ *Євтух В. Б.* Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспект. – К.: УАННП “Фенікс”, 1997. – С. 13.

⁴ *Картунов О., Муцький П.* Зародження і ставлення нової підгалузі права // Право України. – 2000. – № 8. – С. 107-112.

⁵ *Василенко А.* Мультикультуралізм в правовій основі Канади // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права, держави. Матеріали 4 Всеукраїнськ. наук. конф. правників-початківців. Одеса, 10-11 листопада 2006 р. – Одеса: Юридична література, 2007. – С. 44-47; *Василенко А. М.* Канадська багатокультурність в контексті соціокультурних проблем України: правовий аспект // Матеріали 2-ої Міжнародної научно-практичної конф. «Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави та громадянського суспільства» (Одеса, 27-28 червня 2008 г.). – Одеса: ВМВ. – 2008. – С. 175-177; *Василенко А. М.* Методологічні засади багатокультурності // Актуальні проблеми держави і права. Зб. наукових праць. – Одеса: Юридична література, 2009. – Вип. 45. – С. 49-53.

⁶ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права // Права людини: Міжнародні договори України. Декларації, документи. – 2-е вид. – С. 47-48.

⁷ Василенко А. М. Історико-правове розуміння діаспор та національних меншин // Науковий вісник Чернівецького університету. – Правознавство. Вип. 402. – 2007. – С. 18-23.

⁸ Canada. Government of Canada Website. «Canadian Multiculturalism Act, 1988» // laws.justice.gc.ca/en/C18.7/32217.html.

⁹ Canadian Charter of Rights and Freedoms // laws.justice.gc.ca/en/charter/index.html

¹⁰ Картунов О., Муцький П. Вказана праця.

¹¹ Муцький П. П. Етнополітичне законодавство: проблеми і перспективи розвитку // Держава і право. Зб. наукових праць. – К.: 1999. – Вип. 3. – С. 91-102. ¹² Minority Schools in Albania. P.C.I.J. – 1035. Ser. A/B. № 64. – P. 18.

¹³ Надолишній П. І. Етнонаціональний фактор адміністративної реформи в Україні: проблеми теорії, методології, практики. – К.: Видавництво УАДУ, 1998. – 264 с.

¹⁴ Товт М. Міжнародно-правовий захист національних меншин (тенденції сучасного розвитку). – Ужгород: ІВА, 2002. – 160 с.

Резюме

Обсуждаются возможные пути развития межэтнических взаимоотношений в рамках правовой науки, а также влияние политики поликультурности на примере Канады на формирование этнополитического права. Отмечено, что в Украине, на правовой основе поликультурности должны формироваться как национальная политика, характер и перспективы отношений между государством и национальным меньшинством, так и этнополитическое право со своими национальными особенностями.

Ключевые слова: поликультурность, этнополитическое право, Канада, межэтнические взаимоотношения, национальные меньшинства.

Summary

Possible ways of the development interethnic relationships within the framework of legal science, as well as influence of multiculture policy for example in Canada for forming ethnic political law are discussed. It is noted, that in Ukraine, on legal base of multiculture should be formed national policy and character, prospects of the relations between state and national minority, and also ethnic political law with its own national characteristics.

Key words: multiculture, ethnic political law, Canada, interethnic relationships, national minorities.

Отримано 16.10.2009

О. М. ВОЛКОВА

*Олена Миколаївна Волкова, аспірантка
Інституту держави і права ім. В. М. Ко-
рецького НАН України*

СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ ПРИРОДНОГО ТА ПОЗИТИВНОГО ПРАВА: СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ ТА КОНЦЕПЦІЇ

Існує цілком очевидна теоретична доцільність виділення двох іпостасей праворозуміння – природно-правового та позитивно-правового. Вона дозволяє згладити гостроту багатьох наукових суперечок і ліквідувати ряд непорозумінь, зокрема у галузі прав особи, що виникають виключно на ґрунті відсутності такого розмежування.

Методологічною основою статті стали праці С. С. Алексєєва, В. Д. Бабкіна, В. А. Бачиніна, В. С. Журавського, В. С. Нерсесянца, М. І. Панова, Н. М. Пархоменко, С. С. Сливки, Л. Л. Фуллера, Р. Циппелюса та ін.

Найважливішою рисою природного права є його універсальна нормативність, що виявляється в наказовій, зобов'язувальній, імперативній формі його суджень. Ця універсальна наказовість має безособово-авторитарний характер. Тобто, ці норми адресовані

© О. М. Волкова, 2009